

## **ВІДГУК**

### **офіційного опонента**

**на дисертацію Герасименка Миколи Володимировича**

**“Ідея в системі суспільної життєдіяльності: соціально-філософський аналіз”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Актуальність дисертаційного дослідження Герасименка М. В. зумовлена тим, що сучасний статус-кво в ідейній сфері характеризується превалюванням імпровізації та фрагментарності, відсутністю аргументаційно переконливої концептуалістики. Як наслідок – посилюється тренд непередбачуваності й випадковості як локальних, так і глобальних процесів. Такий стан речей пояснюється тим, що глобальні тенденції не лише позбавлені виразних ідейних основ, а й породжені поєднанням багатьох соціокультурних, економічних факторів, різні комбінації яких, власне, й викликають суперечливі та непередбачувані ситуації. Безліч прихованих ідейно-світоглядних та аксіологічних аспектів зумовлюють невизначеність наслідків, котрі в сукупності посилюють конфліктний потенціал як на рівні окремих суспільств, так і між народами, культурами, конфесіями.

Автор дисертації аргументовано констатує нестачу ґрунтовних досліджень, які стосуються взаємодії суспільства та ідейної сфери. Дослідження цих аспектів сприятиме проясненню причин і наслідків світоглядного роздоріжжя, притаманного суспільству сучасного формату, надасть необхідні теоретико-методологічні засоби для подолання кризових явищ на рівні як ініціаціювання, генерування ідей, так і втілення їх на практиці суспільної життєдіяльності. Це вкрай актуально для сучасного українського суспільства, духовне буття якого позначене амбівалентністю, а в багатьох випадках навіть несумісністю ідейних пріоритетів.

Як слушно зазначає автор, особливістю ідеї є її здатність виявляти найбільш суттєві, визначальні риси об'єктивних процесів і явищ, створювати цілісний, еталонний образ предмета у пізнанні та творчості. Ідея відображає уявлення про ідеальну форму й зміст явищ і тенденцій, віддзеркалює загальне уявлення про предмет розгляду, визначає його зміст і сутність, основні принципи і місію, підкреслює його роль і місце в розвитку продуктивних сил суспільства.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження ідейної сфери» здійснено порівняльний аналіз теоретико-методологічних підходів до феномену ідеї, окреслено зміст і спосіб дії факторів, на тлі яких відбувається становлення ідеї та генезис уявлень про неї.

Автор дисертації переконливо обстоює тезу, згідно з якою історія терміну «ідея» є історією неухильної його деградації: найбільш конкретному зі слів судилося стати найбільш абстрактним. «Ідея», «ейдос» є «тим, що видно»: це зорові метафори. Але бачать при цьому не хаос зовнішніх ознак, а єдність, структуру, форму, сутність, цілісність. Характерно, що і «ідея», і «ейдос» походять від спільного слова, котре має два смислових значення: по-перше, бачити, по-друге, знати. Загалом «ідея» та «ейдос» означають одне й те ж – розумне бачення, але якщо «ідею» більш адекватно характеризує «бачення», то субстанціалом «ейдосу» є «знання».

Герасименко М. В. влучно зауважує, що генезис і метаморфози уявлень про буття ідеї, особливості й закономірності ідейної сфери подібні до захоплюючої одісеї. Їхній концептуальний діапазон пролягає від визнання світу ідей таким, який єдиний істинно існує (Платон і його послідовники) й до повного заперечення не лише реального існування, а й навіть буттєвої автономності ідей вульгарним матеріалізмом (Фохт, Бюхнер, Молешот), котрий інтерпретував діяльність свідомості за аналогією із фізіологічним процесом («мозок виділяє думку так само, як печінка – жовч»).

У другому розділі «Ідея як фактор суспільного функціонування» окреслено основні напрями досліджень за обраною темою, узагальнено змістовні особливості й закономірності ідеї як чинника суспільної життєдіяльності.

Дисертант аргументовано доводить, що ідейна сфера завжди була істотним каталізатором суспільної генези. Якщо вона переконливо подана й аргументаційно забезпечена, то виявляється достатньою умовою для динамічного поступу суспільства в напрямку максимального розкриття духовного, вольового, ментального, господарсько-виробничого та іншого потенціалу. І навпаки: якщо ідея аргументаційно непереконлива і світоглядно невиразна, то це призводить до суспільної розгубленості й дезорієнтації в часі й просторі, а це не лише негативно позначається на досягненні суспільного оптимуму, а й спонукає до майже неминучих регресивних тенденцій як на макросоціальному рівні, так і в сфері індивідуальної «екзистенційної еміграції», відчуженості громадян від загальносуспільних завдань.

Герасименко М. В. переконливо концептуалізував тезу, згідно з якою становлення індивідуального і суспільного буття відбувається остільки, оскільки в його основі лежить протиріччя ідеї, яке своїм саморухом, самозапереченням, самоподоланням та інтенцією рефлексії підносить бачення проблеми на вищий рівень. Втім, генезис стає можливим не за рахунок самого протиріччя ідеї, а в результаті розв'язання такого протиріччя і переходу від загальнометодологічної об'ємності до методичної площинності, тут-і-тепер-запитаності, придатності, доцільності.

У третьому розділі «Ідейний status quo сучасності: закономірності й особливості» узагальнено фактори сьогодення, які здійснюють істотний вплив на генезис і перспективи подальшого розвитку ідеї в системі суспільної життєдіяльності.

Автор дисертації слушно зазначає, що сучасний статус-кво в ідейній сфері характеризується превалюванням імпровізації та фрагментарності,

відсутністю аргументаційно-переконливих теорій та ідеологем. Як наслідок – посилюється тренд невизначеності, непередбачуваності й випадковості як локальних, так і глобальних процесів.

Як переконливо обґрунтовує Герасименко М. В., зростання ролі знання в усіх сферах життєдіяльності має статус імператива сучасної стадії розвитку людства. Характерною ознакою є наявність у кожному продукті й послугі в якості істотної складової знання в інтелектуальній або опредметненій формі. В цьому контексті цілком закономірно, що наукоємні сектори економіки відіграють визначальну роль в економіці провідних країн світу. Інформаційна сфера постає системоутворюючим фактором сучасного суспільства, активно впливає на функціональні параметри держав. З високою вірогідністю можна припустити, що надалі рівень цієї залежності лише зростатиме.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, є достовірними і достатньо обґрунтованими. Така мета досягнута завдяки використанню широкої теоретичної і емпіричної бази, адекватної методології, апробації отриманих результатів на наукових комунікативних заходах.

У роботі чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, а також виразно визначено мету. Для її досягнення сформульовано комплекс наукових завдань, вирішення яких дозволило розв'язати визначену в дисертації наукову проблему. Робота ґрунтується на принципах наукової об'єктивності, які забезпечили поліаспектне розкриття сутності ідентичності як атрибуту людини і суспільства.

Наукова новизна одержаних Герасименком М. В. результатів полягає в концептуалізації положення про практичну неможливість досягнення цілковитої конгеніальності змісту ідеї та форми її відображення, відтворення й інтерпретації: так чи інакше матимуть місце деякі змістовні втрати, невідповідності й аргументаційні спотворення.

Герасименко М. В. переконливо доводить, що ефект взаємодії ідей завжди відрізняється від арифметичної суми їх потенціалів: чимало ідей, які поодиноці є соціально ефективними, поєднуючись у ту чи іншу ієрархічну систему, виявляються недієздатними, а ідеям нібито незначним, проте вміло поєднаним, до снаги забезпечити істотне зростання показників суспільної життєдіяльності.

Автором істотно поглиблено концептуальний підхід, згідно з яким успіх втілення будь-якої ідеї в життя залежить від відлуння, світоглядно-аксіологічного резонансу, від наявності аудиторії, конгеніальної за рівнем духовно-культурної чутливості: суспільство може реалізувати лише ті ідеї, які когерентні духу епохи, не суперечать його цілепокладаючим пріоритетам, стереотипам і автоматизмам.

Подана на розгляд дисертація демонструє не лише глибоку обізнаність із проблематикою, що складає предмет дослідження, а й уміння мислити по-філософськи, діалектично. Аргументаційно переконливим слід визнати висновок про те, що особливістю ідеї є її здатність виявляти найбільш істотні, сутнісні, визначальні ознаки процесів і явищ, створювати їх цілісний, еталонний образ у пізнанні й творчості. Ідея віддзеркалює зміст і сутність предмета розгляду, визначає його основні принципи і місію, окреслює його роль і значущість для людини і суспільства.

Важливим теоретико-методологічним аспектом є розмежування, демаркація зовнішнього контексту (соціокультурного, історичного, аксіологічного, цілепокладаючого) та внутрішньої логіки ідей. Якщо перший аспект формує уявлення про буттєву диспозицію і екзистенційну атмосферу ідей, то другий з'ясовує їх інваріантну обґрунтованість «по той бік» конкретно-історичного місця і часу. Кожна ідея містить обидва механізми реалізації – як зовнішній контекст, так і внутрішню логіку. Співвідношення цих факторів не є константним: його конкретно-історичні параметри можуть змінюватися в широкому діапазоні.

Герасименко М. В. істотно поглибив і увиразнив концептуальний акцент, відповідно до якого всесвітня історія здійснюється не лише в матеріальній, а й у духовній сфері – по вертикалі ідей. За критерієм важливості для суспільної життєдіяльності величні й переконливі ідеї не поступаються спонукальною силою, навіювальним впливом і світоглядно-аксіологічним значенням артефактам матеріальної культури.

Автор має рацію, коли стверджує, що смислова і функціональна наповненість ідей не є трансчасовим інваріантом: з часом одна й та ж ідея під впливом конкретно-історичних преференцій може змінити свій семантичний, аксіологічний і функціональний текст з точністю ледве не до навпаки. Відтак, на трансісторичному рівні поділ ідей на нормативні та девіантні, ефективні та контрпродуктивні є умовним: лише конкретно-історичний контекст дає об'єктивні підстави для аргументованих висновків щодо прийнятності, доречності та інструментальної доцільності тих чи інших ідей.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленому розумінні сутності, особливостей і закономірностей ідейної сфери, в розкритті її функціонально-інструментальних аспектів. Виконане дослідження розширює світоглядні горизонти для систематизації уявлень про змістовну ієрархію ідей в системі суспільної життєдіяльності.

Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 15 публікаціях, у тому числі в 7 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях з філософських наук, одне з яких включено до міжнародних наукометричних баз даних EBSCO Publishing, Inc.; SIS (Scientific Indexing Services); EBSCO InfoBase Index; РІНЦ, 8 публікацій в інших наукових виданнях.

Попри в цілому позитивне враження від виконаного дослідження, все ж варто висловити окремі зауваження.

1. Автор дуже скупо подає своє бачення структурних параметрів предмета дослідження, обмежуючись в абсолютній більшості випадків понятійними маркерами «ідея» та «ідейна сфера». На периферії уваги

залишилися горизонтальні типи та вертикальні рівні ідей, які істотно відрізняються один від одного і – відповідно – не лише зазнають різного впливу суспільних детермінант, а й з різним ступенем істотності впливають на різні сфери суспільної життєдіяльності.

2. У підрозділі 1.2. Герасименко М. В. здійснює переконливий і несуперечливий аналіз світогляду і картин світу як детермінант буття ідеї. Однак у цьому контексті закономірно напрошується питання щодо зворотного впливу ідейної сфери на становлення світогляду і увиразнення змістовного ландшафту картин світу. Позиція автора щодо зазначеного аспекту залишилась утаємниченою.

3. У підрозділі 3.1. «Сфера знань як онтологічний простір ідеї» Герасименко М. В. змальовує широку палітру типів знання, які в тій чи іншій мірі слугують онтологічним і емпіричним фундаментом для виникнення, генерування і становлення ідей в часі й просторі. На жаль, автор не наважився концептуально визначитись щодо ієрархії значущості типів знання для перспектив ідеювання: іншими словами, який тип знання є найбільш перспективним, продуктивним і евристичним підґрунтям як для появи окремих ідей, так і для функціонування ідейної сфери в цілому.

4. Аналізуючи в підрозділі 3.2. аспект ідеї та практичного втілення суспільства масового споживання, автор чомусь обмежився лише критикою сфери масового споживання, ЗМІ та реклами, залишивши за дужками позитивний інструментальний ресурс цих сфер сучасної суспільної життєдіяльності. Такий підхід слід визнати, якщо не тенденційним, то, щонайменше, недостатньо зваженим і об'єктивним.

Втім, наведені зауваження не девальвують наукову значущість дисертації Герасименка Миколи Володимировича. Їх варто сприймати як рекомендації подальшої роботи над проблемою, яка вочевидь є актуальною як у теоретичному, так і в практичному сенсі.

В цілому дисертація Герасименка М. В. є науково плідною, насиченою багатьма елементами наукової новизни на рівні як постановки проблеми, так і методології її аналізу та висновків. Положення наукової новизни обґрунтовані переконливо. Дисертація має істотне теоретичне і практичне значення. Тема роботи та її зміст співпадають. Наукова новизна і висновки чітко корелюються з метою і основними завданнями. Висновки за розділами й загальні висновки дисертації достатньо аргументовані й логічно сформульовані, ґрунтуються на результатах проведеного дослідження. Автореферат своїм змістом відображає зміст дисертації, а його положення ідентичні основним положенням дисертації.

Подана до захисту дисертація Герасименка Миколи Володимировича на тему «Ідея в системі суспільної життєдіяльності: соціально-філософський аналіз» є актуальним, самостійним, завершеним, логічним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному і методологічному рівні, який відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Таким чином, Герасименко Микола Володимирович цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри соціології та соціальної роботи  
Інституту соціальних наук  
Східноєвропейського національного університету  
імені Лесі Українки



І. О. Бичук

Засвідчую  
Вчений секретар університету  
20 05 2016 р.  
Седзеньок Л.С.